

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ТА МІСІОНЕРСТВА ЮРІЯ КРИЖАНИЧА

Вашкеба М.

Дві ідеї турбували все життя видатного історика, просвітителя та філософа Московії Юрія Крижанича (Білік, Біліш, Явканіца, Неблешський, 1618-1683), хорвата за національністю: ідея об'єднання православної і католицької церков та національного відродження слов'янства. З метою їх здійснення Ю. Крижанич приїхав у Москву, але його намагання не завершилися успіхом.

Щодо релігійного питання у біографії Крижанича, слід зазначити, що за фахом його підготували священником-місіонером; богослов'ю він вчився у Загребі, Болоньї, Римі, служив у Конгрегації пропаганди віри. Головну роль у концепції зміцнення слов'ян шляхом унії православної та католицької церков він відводив Російській державі, яку вперше побачив своїми очима у 1647 році. Під час візиту до Москви вдруге, у 1661 році, він був засланий у Тобольськ, де пробув 17 років і написав там більшу частину своїх енциклопедичних праць.

Лише через півтора сторіччя, у середині XIX ст., його роботи стали надбанням російської науки. В той же час перед дослідниками постало питання про сутність світогляду Крижанича. Одні з них вбачали в ньому гарячого патріота, "який ратує за возз'єднання церков і всього слов'янства" (П. Бессонов), одного з перших панславистів (Л. Леже), інші, не заперечуючи слов'янського патріотизму Крижанича, відмічали, що він був і залишився католиком (С. Солов'єв, А. Маркевич). [1]. І, нарешті, треті вважали, що головним наміром Юрія є проведення унії, і що вся його діяльність була підпорядкована цій основній меті (М. Соколов, М. Бережков, С. Белокуров). Ця остання точка зору знайшла свій подальший розвиток у статті П. Єпіфанова. [2]. Визнання Крижанича простим шпіоном і агентом папського престолу у Римі з метою досягнення унії православної і католицької церков є дещо примитивним, хоча ідея главенства римського папи природна для Крижанича, який отримав католицьке виховання. [3].

Розглянемо розвиток релігійних поглядів нашого слов'янина, зупинившись на тих моментах, які формували світогляд Крижанича, тобто те середовище, у якому він вчився й працював, побачене ним при мандрівках.

Юрій Крижанич народився у 1618 році в повіті Біхща (тепер Боснія), в родині Неблешських. Оволодівши з дитинства угорською та турецькою мовами, він освоює в Загребській семінарії латинику і розпочинає готуватися до посв'яти у духовне звання

[4]. У 1637 році йому доручили одну з парафій Загребського єпископату, де він застосував увесь свій вплив і знання, щоб відкрити у Відні спеціальну колегію для хорватів. У 1638 році Крижанич вивчає у Відні німецьку мову, потім іде в угорсько-хорватську колонію в Болоньї. З кінця 1640 року Крижанич у Римі, в Центрі схоластичної вченості. 11 березня 1641 року Папа Урбан VIII затвердив рішення Конгрегації пропаганди віри про направлення Крижанича на навчання у грецькому колегіумі святого Афанасія. Конгрегація пропаганди і віри була заснована у 1622 році папою Григорієм XVIII, і складалася з 27 кардиналів. Головна її мета: керувати місіонерськими справами у всіх частинах світу, вести церковне управління у тих країнах, де католицька церква ще не стала пануючою. Для своєї місії Ю. Крижанич обирає Росію. [5].

У 1641 році Юрій Крижанич пише свою "Записку", подавши її у якості доповіді кардиналові Антонію Барбаріні, префекту Конгрегації (вперше опублікована у монографії Белокурова). [6]. В "Записці" він дає характеристику владі великого князівства Московського, відмічаючи, що "властю над подданными государь далеко превосходит монархов всего мира", і зупиняється на громадській структурі російської держави, системі її земельних дач. Крижанич відмічає, що слов'янські племена більшою своєю частиною не належать до римсько-католицького віросповідання. [7]. В цей час Крижанич саме збирався відправитися у Москву, маючи на увазі схилити російський уряд, якщо не до прийняття католицизму, то хоча б до унії з Римом. [8]. В "Записці" він пояснює причини поділу церков на католицьку й православну. Якщо греки, говорить він, "отложились" від західної церкви, через "дух гордості", якщо протестанти відкололись від католицтва "через любов до свободи", то "росіяни просто стали обманутими, спокушеними візантійськими православними священниками". В зв'язку з цим, Крижанич ставить перед собою завдання не проповідувати католицизму, а боротися за розповсюдження добродетель, знань, розвиток науки і мистецтва [9]. І ще: згідно з викладеним у "Записці", Крижанич сподівався на могутнього у всьому слов'янському світі російського царя і хотів переконати його піти війною проти турків - спільних ворогів християнства. Однак Конгрегація пропаганди віри без захоплення поставилася до планів Крижанича, бо знала, що молодий місіонер емоційно керується своєю проникнутістю любові до слов'янства

ЕРСТВА

з парафій За-
ав увесь свій
пеціальну ко-
нич вивчає у
в угорсько-
1640 року
ної вченості.
Ш затвердив
про направ-
ому колегіумі
ганди і віри
рієм XVIII, і
мета: керува-
стинах світу,
іх, де католи-
ля своєї місії

пише свою
і кардиналові
ації (вперше
ва). [6]. В
аді великого
що "власністю
восходить мо-
громадській
її земельних
ські племена
до римсько-
цей час Кри-
оскву, маючи
ю не до при-
з Римом. [8].
лу церков на
жи, говорить
я, через "дух
ись від като-
осіяни просто
зантійськими
'язку з цим,
ання не про-
за розповсю-
науки і мис-
т у "Записці",
го у всьому
і хотів пе-
дів - спільних
ція пропаган-
о планів Кри-
р емоційно ке-
ю слов"янства

і російського народу зокрема [10].

20 січня 1642 року декретом Конгрегації Крижаничу було надано сан місіонера, і він у перший раз провів обідню у храмі святого Петра. Незабаром йому вручається чорна шапочка доктора богослов'я [11]. Конгрегація призначила Крижаничу місію до валахів у Загребську єпархію. На цій землі здавна жило багато православних валахів, що переселилися сюди після захоплення їх земель Османською імперією. Вони жили общиною, до унії ставилися різко негативно, мали свого єпископа Максима. Крижанич провів кілька занять в Загребській семінарії у якості вчителя богослов'я, однак незабаром звільнилося місце приходського священника у невеликому населеному пункті Недельцях, і він зайняв його. В Загребі він рахувався каноніком, що стоїть на шостому місці старшинства. Після цього Крижанич прийняв пропозицію обійняти посаду священника у містечку Вараджині, де була досить багата парафія. Тут Юрій працював у церкві св. Миколая. Неодноразово Юрій Біліш просить Конгрегацію викликати його у Рим і доручити йому місіонерство в Росії, тому що обертання валахів у унію - справа безуспішна [12].

26 червня 1646 року Крижанич прибув у Відень, маючи задумку поїхати у Смоленськ, бо це місто було тою частиною Русі, що примусово було відторгнуто від московських земель 3 червня 1611 року (Смоленськ захопили польські феодалі). Їхав він через Краків та Варшаву, де відвідав каплицю, побудовану за правління Сигизмунда III над гробами панів Шуйських, в районі Гостинського замку. У Варшаві Крижанич зустрівся з холмськими місіонерами Мефодієм Терлецьким та Левом Флегеном, познайомився з уніатським священником Смоленської єпархії Андрієм Квашніним-Золотим та московським дипломатом Герасимом Дохтуровим [13].

11 грудня 1646 року Крижанич у свиті смоленського єпископа Петра Парчевського виїхав із Варшави. 18 лютого 1647 року Юрій Крижанич-Неблшський прибув у Смоленськ. Він захоплювався красою пам'яток руського зодчества - стіною міської фортеці, прекрасною церквою Івана Богослова, Петропавлівською церквою, храмом Михайла Архангела. Єпископ доручив Крижаничу відслужити в названому храмі дві обідні в тиждень і співати одну годину на добу в хорі. Тут він дійшов висновку, що польські католицькі священники "крайне презирают русских и их обряд", зовсім не цікавляться православ'ям. 6 березня 1647 року Крижанич кінцево вибув зі свити Петра Парчевського і почав служити у садибній церкві пана Степана Галинського. Він з'ясував, що до всіх католиків росіяни ставляться з насторогою; відмежовуючись від уніатів, монахів латинської віри, пришельців з Речі Поспо-

литой, Італії, Німеччини [14].

28 вересня 1647 р. Крижанич у складі посольства Чехановича, Паца та київського воєводи Адама Кіселя залишив Смоленськ і виїхав у напрямі до Москви. Купці їхали через Вязьму, Можайськ. Супутник Крижанича - Олександр Котович, розповідав про дерев'яні скульптури Миколи Можайського, про міський кремль, де "нещодавно воєводою був Дмитрій Пожарський". В середині жовтня купці, минаючи Поклонну гору, через Тверські ворота в'їхали у Москву. Крижаничу сподобалися багаті домівки російської столиці, домові церкви, Земляне та Біле місто, Китай-місто, Посольський двір, баштовий годинник, що був виготовлений Христофором Головеєм, Покровський собор Василя Блаженого, церква Миколи Чудотворця, Іл'ї Пророка та книжковий ряди. 9 грудня 1647 року посольство Паца і Чеханова виїхало з Москви, а 14 вже наблизилося до державних кордонів Польщі. [15].

Повернувшись в Смоленськ, Крижанич розпочав складати для Конгрегації пропаганди віри звіт про свою поїздку до Москви. Він відзначив набожність царя Московії Олексія Михайловича, відмітив, що патріарх Йосип турбується про випуск друкованих книг, матеріали яких спрямовані в захист православ'я від впливу католицизму, лютеранства та кальвінізму, розповів про Кирилову книгу, констатуючи, що латинські книги на російську мову ще не перекладені [16].

У березні 1650 року Крижанич знаходиться у Відні. У травні він приймає пропозицію австрійського посла Іогана Рудольфа Шмідта фон Шварценгорна включити його до складу посольства, що направляється в Турцію. 4 листопада 1650 року вони відправилися вниз по Дунаю, а 27 листопада їх баркаси вже пришвартувалися в угорському місті Пешті, 7 грудня посольство досягло Белграда. Далі подорож тривала суходолом, 28 грудня 1650 року посольство прибуло в Софію. Крижаничу сподобався Пловдив, де причудливо змішані християнські церкви та мусульманські мечеті, разом живуть різні конфесії. 15 січня 1651 року посольство на чолі з австрійцем досягло Константинополя. 13 березня 1651 року посольство фон Шварценгорна відправилося назад. Крижанич вирішив виїхати у Рим, зупинившись в Ілрійській конгрегації св. Ієроніма. Невгамовний Юрій Крижанич-Явканиця знову порушує перед Конгрегацією пропаганди й віри питання про направлення його місіонером у Москву. Але 26 січня 1658 року папа наказав Явканиці залишатися у Римі й займатися складанням полемічних трактатів. Однак Крижанич знову звертається в Конгрегацію, посилаючись на те, що "распространились слухи, что в Москве открываются философские школы". Він приїхав у Відень, і в складі російського посольства на чолі з Лихарьовим

та Іваном Песковим, через Краків та Словацькі землі відправляється в Росію [17].

Незабаром ці росіяни та Крижанич опинилися у Львові. Юрій був здивований красою й величчю Успенської церкви, роботою типографії, де колись працював Іван Федоров, йому сподобалися костьоли Марії Сніжної та Іоанна Хрестителя, Латинський Собор. На початку березня 1659 року Крижанич прибув у Переяславль, де щойно побудували ієзуїтський костюл та колегіум, тут він побачив власними очима Успенський собор, коло якого не раз приймалися історичні рішення на народних віче (саме відоме - про возз'єднання України з Росією). У квітні 1659 року Юрій Біліш прибув у Ніжин, де багато почув про "батька Хмеля", а 1 вересня приїхав у Путівль, де вже в той час було 24 церкви та 4 монастирі. Після цього 5 вересня він вирушив на Москву, однак тепер під'їжджав до неї з півдня, а не із заходу, як в перший раз.

Нарешті, 17 вересня 1659 року Крижанич ступив на землю Москви.

В той же день його детально допитали у Приказі, а потім був взятий на службу Великого палацу. Тут Ю. Крижанич запропонував себе не в якості простого перекладача, а визначив своє місце набагато вище, бо перекладати він збирався лише для государя та його близьких складні історичні твори, складати граматику. Бачив він себе і царським бібліотекарем, історіографом, спостерігачем при друкуванні Біблії [18].

6 січня 1660 року перед самим різдвом, у церкві свято богоявлення, коли здійснювалося освячення води у Москві-ріці, Крижанич спостерігав поблизу Тайницької вежі Кремля вихід царя. Освяченою водою з ополонки митрополит окропив нею спочатку царя, потім наблизених бояр, воїнів, коней... Після цього шестя направилася у Кремль. Згадуючи це пізніше, Крижанич у своїх роботах засудив нестриманість нетверезих монахів, боротьбу церкви зі скоморохами. 19 січня 1660 року разом з іншими іноземцями Юрій Біліш був на прийомі у царському палаці. В грудні 1659 року під час різдвяного поста Крижанич був запрошений до Бориса Івановича Морозова. 10 лютого 1660 року Крижанич вперше побував у Ртищева. Юрій любив приходити також у Троїце-Сергієв монастир, розмовляти з сусідами.

Священику церкви, у приході якої жив Юрій, було передбачено розпитати прихожан, чи не вів іноземець Ю. Крижанич крамольних бесід, чи не переманював православних у свою віру та чи не лас царя [19]. Крижаничем стали цікавитися спеціально, і незабаром перестали запрошувати у гості. Точного приводу й справжньої причини заслання у Сибір нашого Неблюшського-Явкениці важко збагнути. Документи про це не говорять. Очевидячки, на нього дивилися, як на римського еретика. О. Бодянський

припускає, що Крижанич вступив у дискусію про виправлення церковно-службових книг та обрядів, яку вели між собою ніконіани та старообрядці [20]. Смірнов розглядає питання по-іншому: духовний та світський уряд не міг миритися з політичними поглядами Крижанича, з його міркуваннями щодо грецької церкви, які Юрій висловив у своїх творах і де, напевно, він нічого не приховував, коли жив у Москві [21]. Костомаров в життєописі Крижанича вважає, що його віддалили не за якусь провинку, а за підозру [22]. 8 січня 1661 року Юрію оголосили царський наказ про заслання. 20 січня з іншими засланими, переважно розкольниками, він виїхав з Москви у Тобольськ [23].

Дорога вела через Троїце-Сергієв монастир, Олександрову слободу з Троїцьким собором, збудованим Василем III, шатрову церкву Покрова, Успенську церкву. Потім на саях проїхали Переславль-Залеський з Поклонною горою, Спасо-Преображенський собором, що був споруджений Юрієм Долгоруким та трьома монастирями; відтак - Ярославль, Вологда з її кремлем, Устюг, Соловйогодськ, де проживали Строганови і побудували Благовіщенський собор та Спасо-Прилуцький монастир. Наступним північним містом на шляху Крижанича постав Соликамськ, потім Верхотур'я, Туринськ, перше російське місто у Сибіру - Тюмень, а 8 березня 1661 року він прибув на місце заслання - Тобольськ. Він пише, що йому сподобалася тут Софіївська церква з 25 вікнами та трьохярсною шатровою колокольнею [24].

В царській грамоті виголошувалося: "бытъ в Тобольску у государевых дел, у каких пристойно" Крижаничу. Воєвода, князь Хілков, наказав йому закінчити складання граматики. Неблюшський відвідав татарську та бухарську свободи, бухарську мечеть, китайський торг. Один із учасників заслання дав йому книгу богослова-полеміста, проповідника-ієзуїта, астронома й філософа Роберта Белларміна "Про мистецтво успішно помирати". Це був твір, написаний у християнському дусі про тлінність земного життя. 25 червня 1663 року Крижанич у віршованій формі, латиникою виклав гімн Іоанну Хрестителю, у якому прославляв його добрі діяння, любов до ближнього, щедрість душі і намірів. Крижанич констатує, що у той же день архієпископ Сімеон привіз багато церковних книг [25].

У 1663 році Крижанич завершив писати свої "Політичні думи". Розмірковуючи над тим, якими повинні бути ідеальний государ та ідеальне царство Російське, Юрій вже твердо вирішив, що немає ніякої реальної можливості навіть і думати про об'єднання церков, про церковну унію. "Первой нашего королевства и народа твердыней была православная вера, и строгий запрет и недопущение всяких ересей, и строгое соблюдение благочести-

дину. Мета Юрія у цій книзі довести, що Російська імперія пала ниць з волі бога. - Коли прийшов Христос, - пояснює Біліш, - він заснував своє царство - вселенську церкву. Тому всі держави хибно іменують себе імперіями, усе це протирічить волі Бога, бо імперія лише одна - вселенська церква. Згідно з цими пророцтвами, Османська імперія, як і Римська, повинна зруйнуватися. У другій частині свого твору Крижанич несподівано повертається до питання про з'єднання двох церков. Польська королева пропонувалася царевичу Федору Олексійовичу, однак різниця віросповідань заважала цьому. Через те, в січні 1674 року на польський престол вступив католик Ян Собеський, а Крижанич, не відаючи про це, розробляв план: об'єднати православну церкву з католицькою. Але не для того, щоб підкорити Москову Риму, а для того, щоб зняти залишки перепон для возз'єднання поляків і росіян в одній державі, щоб всі слов'янські народи згуртувалися в єдине ціле [40]. "Тлумачення історичних пророцтв" відкрив в 1891 році М.Соколов [41].

Рукопис не закінчений, бо Юрій Крижанич захворів, однак помічником його був знаючий переписувач - Ілля Іванов, син Краснопольський, котрий дав раду цій справі. Біліш вирішив об'єднати раніше написані ним твори в єдину працю, у своєрідний духовний заповіт - "Смертний розряд". Він звернув цю зведену працю не до Конгрегації пропаганди віри, яка прагнула зробити з нього місіонера, не до римського папи, як це було прийнято у католиків у заповіді; і навіть не до російського царя, а до всього російського народу [42].

До хворого Крижанича зачистив священник Знаменського монастиря Йоасаф, який пожалівся, що тобольські розкольники затіяли боротьбу з православною вірою в його приході. В розмовах Крижанич висловив підтримку ніконіанським реформам і написав бесіду, з якою той звернувся б до своїх прихожан. Ця проповідь називається "О преверстве (суевєрии) беседа". Із 5 глав, у яких Крижанич розкриває розходження між офіційною церквою та старообрядцями, показує неуцтво прибічників розколу, причини спірних питань про церковний спів, сумісне життя і "ядени с некрещенными", про моління у церкві на колінах [43].

Розкольницький піддяк Федір передав Крижаничу згорток - один із списків Соловецької чолобитної, написаної супротивниками ніконовських реформ, що був відправлений у вересні 1667 року царю Олексію Михайловичу. У відповідь цар накинувся на монастир. Крижанич вирішив написати "Обличеніє на Соловецкую челобитную" в 1675 році, присв'ячуючи його митрополиту Корнелію [44]. П.Бессонов вважає, що спростування на хибні думки розкольників написано у 1668 році. Сам твір складається, окрім основної частини, ще з "копій" Чолобитної та

звернення до Корнелія, причому копію Крижанич для зручності користування поділив на параграфи й вилучив з неї все, що прямо не стосується питань віри. Таким чином, тепер налічують 80 параграфів [45]. Бессонов вважає, що Крижанич в "Обличеніи"... "тесно сблизился с Церковью Православной, Единой и Всеобщей" [46]. На прикладах творів Августина, Крижанич намагається довести, що Бог допускає церковні суперечки для того, щоб під час такої боротьби яскравіше розкривалася божественна істина. [47]. Неблюшський у відповідь на звинувачення Нікона у викривленні віри, показує, що першим виправником церковних книг був Максим Грек, якого розкольники дуже поважають [48]. Тут Юрій Крижанич пише про себе: "Я не есм тако тверд латиник, да не бых рад и готов причастия от света московской церкви иереев, токмо дабы ме они хотели прияти без крещения" [49]. Це свідчить, що Крижанич був і залишився католиком, хоча як таку, він захищав православну церкву від нападок старовірів, взагалі, "всю" християнську церкву - і від розкольників, і від протестантів. В цьому ж творі ми знаходимо розповідь про розкольників протопопа Аввакума і попа Лазаря. Головна причина розколу, як розмірковує Крижанич, - невігластво, фанатична віра у букву істини, настійливість та ожорсточення, зрештою, фарисейство [50]. В цей час розпочав справу виправлення церковних книг Максим Грек, а Нікон тільки продовжив її. Крижанич розбирає всі марновірства розкольників [51]. Таким чином, його спростуючий твір на Соловецьку челобитну був і політичним [52].

Повернімося до твору Крижанича "Смертний розряд". У цей своєрідний духовний заповіт зазначено руському народу входили такі підрозділи: "О святом крещеніи", "Обличеніє на Соловецкую челобитную", "О промысле...", "Толкование исторических пророчеств" та "О преверстве беседа" [53], де ідеалістично розкривалися поняття про неминучість, фатальне божественне приречення, про протиріччя їх з власними планами Юрія щодо активної боротьби слов'ян за своє визволення. Крижанич відокремив мудрість духовну та мідрість мирську. Духовною мудрістю він вважає науку богослов'я. Тобто, прозріння обмежується вузькою сферою богослов'я. Справжня людська історія визволялася таким шляхом від будь-якого зв'язку з божественним свавіллям. Провидінням, згідно з Крижаничем, визначалися лише початкові й кінцеві періоди в історії народів [54].

30 січня 1676 року помер царь Олексій Михайлович. Ще не відаючи своєї подальшої долі, Крижанич почав готуватися до від'їзду. Його очікування були немарними. 5 березня 1676 року Юрій отримав право виїхати з Тобольська. У Москві Крижанич сподівався на допомогу лише Артамона Сергійовича

Матвеева. 25 травня нашому Крижаничу-Неблешському оголосили, що він зарахований у Посольський приказ [55]. Однак у липні 1676 року Матвеева заслала у "почесне заслання", і Крижанич виїхати не зміг. Він пише чолобитні на імя царя, але марно. І ось, у листопаді Юрій познайомився з датським посланником Фрідріхом фон Габелем. Нарешті, 9 жовтня 1677 року фон Габель разом з Юрієм Крижаничем виїхали з Москви. Юрій пробув у Росії 19 років, 15 з них - у засланні у Тобольську. Проїхавши Тверський кремль, Отроч монастир, в якому багато часу провів в ув'язненні Максим Грек, Торжок з Борисоглебським та Воскресенським монастирями, шлях датчан продовжився на Валдай, і 26 жовтня 1677 року делегація прибула у Новгород. Далі - Псков із Троїцьким собором, кремлем, Печерським монастирем, церквою Успенія, храмом Василя та Поганкіними палатами. 15 січня 1678 року Юрій Крижанич був відправлений за литовський кордон, на місто Друку. [56].

Через хворобу, Крижанич вимушений поїхати у Вільну з монахом-домініканцем. Герб ордену домініканців - собака, що несе в пащі факел, що горить мета цього ордену подвійна: охороняти католицьку церкву від ересей та просвіщати світ проповіддю християнської істини, тобто місіонерська діяльність. Домініканці зацікавилися екзотичним "латинським попом", який побував навіть у Сибіру, і під кінець, запропонували постригтися у ченці їх ордену. Ще 20 червня 1660 року папа Олександр VII видав буллу, де було сказано, що вихованці Конгрегації пропаганди віри не мають права приймати чернецьку обітницю, а якщо хтось і прийме, то обітниця недейсна. Крижанич, не знаючи про це, весною 1678 року вступає в орден [57]. Віднині його ім'я Августин. Юрій зайнявся написанням історії Сибіру, встромивши у твір розповідь про дискусію, яка відбулася у Тобольську між католиком Петром та реформатором Антонієм. У диспуті переміг католик, який відстоював чистоту християнського віровчення у католиків, на відміну від поглядів Кальвіна та Лютера, на вчення Христа. Як ми бачимо, і тут Крижанич вірний собі [58].

Пішов третій рік перебування Крижанича в ордені, а про його поїздку у Рим настоятелі і не міркували. Він без дозволу залишив домініканський монастир і поселився у Вільно у знайомих. 25 жовтня 1681 року він прибув у Варшаву, що було порушенням чернечої обітниці, і папський нунцій надів на Юрія білу рясу, відправив неслухняного у домініканський монастир Хоростья. Крижанич пише лист Конгрегації пропаганди віри, де повідомляє, що "відкривається зручний випадок вести з найбільшим успіхом переговори" з російським народом з метою поширення в Росії католицтва [59]. Це - блеф чистої води, тому що політична обстанов-

ка Росії була критичною. Наступним донесенням Юрія керівництву своєї організації було те, що папа Олександр VII доручив Крижаничу оскарження на "Кирилову книгу". Рішення Конгрегації лише частково задовільнило бажання нашого героя. Його не позбавили чернецького сану, але дозволили приїхати в Рим. У Варшаві Крижанич затримався на цілий рік. В 1683 році він прибув у Відень. Йшла австро-турецька війна. 4 червня почалась облога Відня. Союзна Польща оголосила мобілізацію. У військові не хватало священників. Таким чином, Крижанич опинився під Тульньовом на Дунаї, і "знаходячись у польському війську, при облозі Відня, пав у битві". Це сталося 2 вересня 1683 року [60].

У юнацтві Юрій Крижанич захоплювався "ілірійською" ідеєю. Суть її, як відомо, у літературно-мовному та політичному об'єднанні південних слов'ян (самоназва - ілірійці), котрі споріднені один з одним близькістю своїх мов та спільністю мети у боротьбі за визволення батьківщини від турецького ярма. Пізніше у своїх роздумах він іде далі - до історичної спільності усіх слов'янських народів. Це пояснюється національним середовищем та впливом релігійних особливостей, католицької церкви та ватиканської Конгрегації пропаганди віри, де минали роки навчання Крижанича [61]. Невід'ємною частиною цієї політики було прагнення до ліквідації "схизми", до розповсюдження влади Ватикану на "православні країни". Однак католицький священник Крижанич не міг не приділяти великого значення плану унії між східною та західною церквами. Але наукова дискусія про те, яка з двох головних ліній у діяльності Крижанича - боротьба за слов'янську єдність, чи боротьба за церковну унію - займала головне місце, поки-що безрезультатна [62]. Відзначимо, що на відміну від викладеного у матеріалах "Записки 1641 р.", у "Політиці" мова йде не про союз з католицькими державами, а про те, що у війні проти татар та турків мають брати участь поряд з росіянами "многи Подонци, Поднепряни, Моровлахи, Ляхи, Серби, Болгари, Хервати, Вугри, Греки" [63].

Протягом тривалого періоду - з 1641 по 1658 рр., Крижанич був зв'язаний з Конгрегацією пропаганди віри. До кінця своїх днів він залишався католиком, але його католицизм був лише системою релігійних вірувань, яка була чужою агресії Конгрегації. Місіонерські цілі залишилися у минулому, коли він прибув у Росію. Юрій вважає, що розкол церков Рима й Константинополя приніс велику політичну шкоду слов'янським народам [64].

Крижанич вороже ставиться до діяльності іезуїтів, тому, що вони недоброросовісно навчають. Він виступає проти вчення католицької церкви про верховність папської влади над світською. Неблешський розкриває найрізноманітнішого роду зловжи-

вання грецького духовенства в Росії, та, разом з тим, він об'єктивно відмічає, що у подібних зловживаннях винне й римо-католицьке духовенство. Ці зловживання настільки сильні, що "ради того ся воздвигну Люторская и Кальвинская ересь" [65]. Говорячи про возз'єднання релігійної єдності слов'ян, на його думку, має бути актом достатньо добровільним і виходити від самих віруючих. Єдність же церков Крижанич розумів "не как подчинение православия католичеству, а как полное единство церквей" [66].

Важко погодитися з думкою Дацкока Б.Д., що у житті Крижанича можливо виділити два основних життєвих періоди: 1) 40-50 рр. XVII ст. - активні пошуки засобів до об'єднання й визволення слов'янства, в яких він спочатку намагається спиратися на допомогу католицької церкви, 2) поступовий відхід Крижанича від цих позицій, різкі нападки на церкву і самого папу, що закінчилися формальним розривом з Римом (з 1658 р.) [67]. Історик Дацок пише, що в II половині 70-х рр. Крижанич знову починає цікавитися богослов'ям, шукає примирення з Конгрегацією. І все ж, твори, написані Юрієм Білішем під час його перебування у Західній Європі й Польщі, а згодом у Росії, розглядати як одне ціле, виходячи лише з приналежності і відданості його до

католицизма і не враховуючи тих значних змін, які відбулися у поглядах Крижанича під час його проживання у Росії, на наш погляд, не можна [68].

З наведеного стає зрозумілим, що Крижанич - високоосвічена людина, яка дуже добре знає біблію, євангеліє, отців церкви, посилається на багатьох видатних письменників і політиків [69]. Цікавими є погляди Крижанича на роль держави у церковному питанні. Він вважав, що в об'язки держави входить захист недоторканості релігії, захист її від проникнення різних віровчень - ересей. Государ - захисник церкви. До того ж релігія - великий моральний фактор, це основа життя, вона зобов'язує, навіює, прищеплює, підказує государю триматися у законних рамках [70]. Крижанич відводить Росії вирішальну роль у здійсненні релігійної місії слов'янства, яка повинна "мирить Греков с Римлянами" [71].

Тобто, ідея об'єднання слов'янських країн під керівництвом Росії у Крижанича сусідила з ідеєю об'єднання церков під егідою Ватикану. Крижанич намагався в своїй політичній діяльності з'єднати нез'єднанне [72]. Його ідеї ніким із його сучасників не були підхоплені і не були втілені у життя.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Пушкарев Л.Н. Об оценке деятельности Крижанича. // Вопросы истории. - 1957. - N 1. - с. 77.
- 2.Епифанов П.П. Происки Ватикана в России и Юрий Крижанич. // Вопросы истории. -1953. - N 10. - с. 31.
- 3.Тихомиров М.Н. Источниковедение истории СССР. - вып. 1. - М., 1962. - с. 312.
- 4.Пушкарев Л.Н. Юрий Крижанич. Очерк жизни и творчества. М., 1984. - с. 6, 10.
- 5.Там же. - с. 14, 15.
- 6.Белокуров С.А. Юрий Крижанич в России (по новым документам). М., 1902. - с. 87-126.
- 7.Дацок Б.Д. Ю.Крижанич. Очерк политических и исторических взглядов. 1946. - с. 24.
- 8.Дацок Б.Д., Бахрушин С.В. Юрий Крижанич и русский народ. // Славяне. - 1944. - N 3. - с. 46.
- 9.Пушкарев Л.Н. Ю.Крижанич. Очерк... - с. 15.
- 10.Пичета В.И. Крижанич и его отношение к русскому государству (1618-1683). // Славянский сборник. - 1947. - с. 203.
- 11.Пушкарев Л.Н. Там же. - с. 17-20.
- 12.Там же. - с. 20-23.
- 13.Там же. - с. 31.
- 14.Там же. - с. 35-44.
- 15.Там же. - с. 45-61.
- 16.Пушкарев Л.Н. Там же. - с. 62.
- 17.Там же. - с. 63-70.
- 18.Там же. - с. 71-86.
- 19.Там же. - с. 96-104.
- 20.Бодянский О.М. Предисловие. // Чтения Общества истории и древностей Российских. - 1848. - кн. 1. - розд. - 3. - с. 15-16.
- 21.Смирнов С.К. Сербского попа Ю.Крижанича опровержение Соловецкой челобитной. // Творения святых отцов. - 1860. - т. 36.- кн. 4.- с.508.
- 22.Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. Спб., 1874. - 2 отдел. - вып. 5. - 17 ст. - с. 432.
- 23.Пушкарев Л.Н. Там же. - с. 109.
- 24.Там же. - с. 110-123.
- 25.Там же. - с.133.
- 26.Крижанич Ю. Политика. - М., 1965. - с. 578.
- 27.Там же. - с.555.
- 28.Там же. - с.573.

- них змін, які
ас його про-
ла [68].
Крижаніч -
знає біблію,
на багатьох
цікавими є
церковному
держави вхо-
ст її від про-
судар - захи-
й моральний
взує, навіне,
ися у закон-
одить Росії
ігійної місії
ков с Римля-
- их країн під
дила з ідеєю
у. Крижаніч
сті з"єднати
го сучасників
иття.
- с. 31.
- ик. - 1947. - с.
- л. - вып. 5. - 17
1. - розд. - 3. -
святых отцов. -
дл. - вып. 5. - 17
29. Там же. - с. 599.
30. Крижаніч Ю. Політика. - с. 682-687.
31. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 136.
32. Бессонов П.А. О промысле. М., 1860. - с. 39.
33. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 140.
34. Там же. - с. 143.
35. Крижаніч Ю. Собрание сочинений. - вып. 3. - М., 1893. - ред. Башкирова А.С. - с. 1.
36. Там же. - с. 21.
37. Там же. - с. 10-13.
38. Там же. - с. V.
39. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 143.
40. Там же. - с. 145-146.
41. Соколов М. Материалы и заметки по старинной славянской литературе. - Вып. II, VI. - Спб., 1891. - с. 2.
42. Белокуров С.А. Ю.Крижаніч в России... - с. 185-186.
43. Там же. - с. 186.
44. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 147.
45. Башкиров А.В. От редакции. // Крижаніч Ю. Собрание сочинений. вып. 3. - с. VI.
46. Бессонов П.А. Введение. // Русская беседа. - М., 1859. - Русское государство в половине XVII в. - ч. 1. - с. 2.
47. Мордухович Л.М. Философские и социологические взгляды Крижаніча. // Краткие сообщения Института славяноведения. - 1963. - N 36. - с. 61-84.
48. Мордухович Л.М. Ю.Крижаніч о "рабстве". // ТОДРЛ. - Л., 1979. т. 33. - с. 153.
49. Крижаніч Ю. Собрание сочинений. - вып. 3. - с. 132.
50. Бессонов П.А. Ю.Крижаніч, ревнитель воссоединения церквей и всего славянства в XVII в. (По вновь открытым сведениям о нем). // Православное обозрение. - 1870. - февраль. - с. 361.
51. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 149.
52. Зеленит В.В. От редакции. // Крижаніч Ю. Політика. - М., 1965. - с. 8.
53. Гольдберг А.Л. Неизвестное сочинение Ю.Крижаніча "О превращении беседы". // Научный бюллетень ЛГУ. - 1947. - N 19. - с. 47-49.
54. Дацок Б.Д. Крижаніч... - с. 75.
55. Пушкарєв Л.Н. Там же. - с. 155.
56. Там же. - с. 167-171.
57. Белокуров С.А. Ю.Крижаніч в России... - М., 1091. - вып. 1. - с. 197.
58. Пушкарєв Л.Н. Указ. соч. - с. 177.
59. Дацок Б.Д. Там же. - с. 38.
60. Белокуров С.А. Указ. соч. Приложение... - с. 19.
61. Гольдберг А.Л. "Идея славянского единства" у Юрия Крижаніча. // ТОДРЛ. - Л., Л., 1963. - т. 19. - с. 377.
62. Там же. - с. 385.
63. Крижаніч Ю. Русское государство в половине XVII в. Рукопись времен царя Алексея Михайловича. М., 1859-60. - т. 2. - с. 130.
64. Пичета В.И. Юрий Крижаніч и его отношение к Русскому государству. // Славянский сборник. - 1947. - с. 212.
65. Крижаніч Ю. Русское государство... - т. 1. - с. 207.
66. Вальденберг В. Государственные идеи Крижаніча. - Спб., 1912. с. 34.
67. Дацок Б.Д. Ю.Крижаніч... - с. 6, 27-32, 97.
68. Тихомиров М.Н. От редакции. // Крижаніч Ю. Політика... - с. 6.
69. Гольдберг А.Л. Сочинения Ю.Крижаніча и их источники. // Вестник истории мировой культуры. - 1960. - N 6. - с. 117-130.
70. Пичета В.И. Там же. - с. 234.
71. Крижаніч Ю. Русское государство... - т.2. - с. 220.
72. Пушкарєв Л.Н. Общественно-политическая мысль России. II половина XVII в. Очерки истории. - М., 1982. - с. 236.

SUMMARY

Religious aspect of life route of Yuri Kryzhanich

M. Vashkeba.

The author made an attempt to elucidate the characteristic features and conditions of development in religious views transformation of Yuri Kryzhanich, an encyclopaedist of the XVII century, on the basis of his biography facts, collected by well-known scholars of the XIX century P. Bezsonov and S. Bilokurov, as well as his works and the monographic materials of researchers of his missionary activity.